

Ono što sebe saznanje
daleko je jače od onoga
što sebe ne saznanje

Hegel

Budući da Zoran Glušćević spada u onu familiju priroda koje ne zadiru od oštre reči i misli, koje vode neposredno, do kraja izrečen sud o piscima i delima, jasnost stava i kritičkih opservacija, logično je, povodom ove knjige, razmisлити o prirodi i duhu, sadržaju i sirovu onoga što nam njan pisac priča i predlaže sročnim sudovima, premišljanjima i rezimljanjima, o svojoj celovskoj književnoj sabraci. Otuda, ako ovom prilikom i seve koja „svarepost“, ona se samo pridružuje piemaitom naporu koji, u lavesnoj meri, neguje i ovaj kritik: da se istina ma koliko gorka i opora za osetljive ljude spase od nedostatne, eutemističke napokrizije polustine, od porazne magne učtivosti i samiljarnog tapšanja — koja sve više guše domaću književnu kritiku.

Prvo što čitaocu pada u oči kad raspokli ovu knjigu Zorana Glušćevića to je da te kritike piše jedan pametan, solidno književno obrazovan čovek, od znanje i sigurne logičarske moći, čovek koji ne voli narske razneženosti u kritici i kome je kritika više most koji služi jednoj pameti da se iskaže drugoj nego put od jednog srca onomom. Iz reda intelektualca koji znaju sta je u nekom argumentu stvarno argument, koji prema tome ne pretpostavljaju varljivu svetlost solizma sirogizmu, on će skoro uvek metaforički blestati reči da suprotstavi suvo izlaganje disertativni nod misli od jednog dokaza ka drugom, usljenom „slušanju misli“ racionalno steg nutu problematiku. U tom smislu i smeru, Glušćević svojim kritikama svedoči napor da se i u našim književnim prostorima o intelektualnim stvarima intelektualno govori, da se duh tačnije, idejno u duhu dele, ne markira duhom i duhovnošću onoga koji kovibrira prema delu, da ono što delo samo imanentno nosi i kazuje ne bude potisnuto u pozadinu za račun oracije i doseljivosti kritičara kao ogledala. Otuda u njegovim kritikama nepor koncentracije prema problemom u delima, povišena osetljivost za racionalno, razložno i abduktivno u rezložnom, otuda predanost diskurzivnom do kraja izvedenom sudu, jak napor da se u pojavom svetu pisaca i knjiga ne prevodi baš ono što im tako reči utiskuje pečet idejne težje, gravitacione moći, ono što u delima stvarnih pisaca svedoči da svetom nisu protizali zatvoreni, neprobuđeni duhovnih obiju, da svet i život nisu samo osećal nego i misli, izražavajući pri tom deo naše zemne, složene i tragične sudbine.

Tom osobinom, reklo bi se, Glušćević čini izvestan kontrast našoj književnoj kritici, koja uglavnom formirana na bogatim tradicijama impresionističke senzibilitnosti gotovo redovno izražava sklonost u htenju i rezultatu za sjačnom evokacijom impresija o delu, težnju za duhovitim afonizmom i zaostrenom ektovkom, a tek u deilekom, poslednjem svodjenju računa sa kritikom i napor za teoretskom osmovom i koherencijom sudova, za izvesnom armetrom idejnih vektora utkanih u kritike pojedinih dela. Treba samo pobrojati caslove njegovih kritika pa uvideti taj napor ka polju problema koji čini kritičareva misao u nameri da dopre do žarišnih, misaono imanenitnih osobina dela. Cesto jedno takvo nastojanje može kritičara da odvede dotle da u svakom delu traži tajne, složnosti, glomazne probleme i metafizičku predu, čak i tamo gde prvi dođi intuicije otkriva duh foliraja, srećunite konfuzije, želje za opseniti pro stobu! Ali, u svakom slučaju, u atmosferi jedne kritike koja je, skoro sva, u drugoj „tonalnosti“ i u kojoj se vrlo često dobro tempiran i duhoviti paradoks jednede sa mudrošću opažanja, gde je intuicija najbrži put da se doneše sud — pogrešno, takvo nastojanje ima svoje opravdanje i svoju logiku. Negujući misao ozbiljnu, racionalnu i logičnu, takva kritika spoređava liričnu razlivenost i otužnost, mračnem pamćenja, svvara onu suznu, nesantimentalnu klimu u kojoj misao hvata samo ono što je od značaja, što ne trpi suvislnosti, dodatke ukrasa i refejfa. Za to kritičareva misao i seve povišeno a reč živine, kad u slučaju suočavanja sa Rokovima poezije M. Pavlovića naiđe na „podignutu misaonu klimu kroz koju ulezite u neجانتنjavne probleme stvaranja“, otuda on svoju meru redovno dodaci kad se nade „u samom procesu diskurzije“ kad se, misleći tuđu misao, prostre u snopove misli i fluidnih, apstraktnih energija. Tada gradi operne, gipke analize „asocijativnog toka“ u romanu „Dej nam danas“ R. Konstantinovića, analiza odnosa „naracije i simbola“ u „Gublištu“ Mirka Kovčeva, otkriva jedinstva misaonosti i dalekovidosti u polemikama Zorena Mišića, svvara obilje oštro srezanih i tvrdo uglavljenih problemskih polova: racionalno-emotivno, afektivno-kontemplativno, san-živa, fantastička-realistna, razmišlja o sudbini mita u savremenom svetu pred esajima Slavka Leovca i skoro po pravilu kad god je u predelima koji otvaraju vrata diskurzivnom sudjenju Glušćević je na svom pragu i u svojoj ulazi.

Međutim, kraj sve raznolikosti, koja nesumnjivo postoji kad se takva kritika prima, i hvati kao jedna od mogućnosti kritičkog suda, priznajem da ne volim suviše njenu ponešto mudrijašku, glavoboljnu

MIROSLAV EGERIC

10-75172103

kritika kao intelektualni posrednik

POVODOM KNJIGE I O KNJIZI ZORANA GLUŠĆEVIĆA „PEROM U RABOS“, izdanje Svjetlosti, Sarajevo, 1966.

notu, njen svet suve, po nešto smrznete intelektualnosti, njenu sapetu, tmurno ozbiljnu intonaciju, nešto klinički hladno i oštro što izbija između redova takve kritičke. Glušćević je, bez sumnje, iz reda onih kritičara za koje se kaže „je va“, čovek od intelektualne strasti, koji ima i ukusa i književnog suda i kome rečeniće, i kad su iz uže erudijske sfere, ne deluju kao školsko parodične onim što se pročitalo i što se zna; on zna, i une da čitaocu stavi do znanja, da umetničko delo nije samo slučajni zbir voljom izvojevanih pobeđa u svetu heatičnih reči, zna da takozvana „lična jednačina“ u zmetnosti nije samo lepo sročena fraza, trenutak proizvoljnosti i mistifikacije.

Ali, čini mi se da je Glušćević uvek presudno nedostajalo nešto, jedna količina presudnih osobine da bi se ispoljilo kao kritičar od vokacije i neosporne elevator-ske moći. To nešto mislim da pre svega podrazumeva imaginativni poet, moć stanjanja misli i slike, ili govor misli u slikama, onaj preobrazajni element koji u duhu rasnog kritičara neprekidno preraduje poznato u novo, pretvarajući to poznato u nov kvalitet, nov misaoni i osećajni odnos. Zoran Glušćević te imaginativne poletnosti nema: zato i kad pokaže „zube“ i kad blagosilja pojavu nekog dela, njegove rečenice zvuče, ne jednom, konvencionalno-pametno, rezonerski: oštrina stava se ne pretvara u pokretljivi reljef misli i sve izgleda i tačno i solidno dobro uočeno i pametno presuđeno, ali duh koji bi učinio da slova svetle i greju, da rečenice otvaraju prostanstva predmeta koji hvataju taj duh odsustvuju u ovim kritikama. Zato njegove kritičke reč ne uzbuđuje ukupnu duhovnu organizaciju čitaoca, ona je, ako se tako sme reći, više cerebralna nego misaona, namenjena pre pameti i rezonatorima svesti nego podatnostima i supitljjama duševnih potreba.

Iz te osobine rekao bih da pristoiče jedno dalekosežnije ograničenje ove kritike. Duh žive analoičke projekcije vrednosti, onaj duh koji neprekidno bira, izlučuje iz haosa sveta, da bi na velikom platu idealia projektovao ono što je iz haosa pojave izlučeno kao vrednost, pre prema tome i kao primer za druge, taj duh pomaže uje u Glušćevićim kritikama izvesne vidljivosti za koje nije potrebna izuzetna vidovitost da bi bile otkrivene. Na stranu sve što bi moglo da se odbaci kao izraz privremeni oscilacija, kao danak trenutku u kome su te kritike nastajale, ili kao odlesak dejstva izvesnih paralelograma sila u trenutku, svaki kritičar odgovara i za ono što bira koliko za ono što stvara, tako da je njegov položaj u izvesnom smislu tragičniji od položaja stvaraoaca, koji može da sledi samo logiku vlastite prirode, vlastitih ideja i slika, ne brianući pri tom za posejani haos motučnosti, vrednosti koje neotkrivene, u tom haosu mogu biti isto toliko optužba protiv kritičara kao i one pogrešno otkrivene. Taj, u osetljivih kritičara profetijski živi, pokretljivi Duh analogija koji neprekidno proniče i obuhvata svet vrednosti, mereci im razmere, unutrašnju punoću, kvalitet i mesto u opštem poretku života i sveta, može veoma često, kako iskustvo pokazuje u književnoj istoriji, da nadmaši izrazitošću i punoćom ono što same književne tvorevine nose. Tada se događa da čitalac više voli kritiku nego delo i de lo čita pretežno ili potpuno zbog same kritike.

Glušćević, i kad pokaže za ga ima, uključuje taj duh ili mu hotimice, voljno, stavlja djem na želje i potencijalne moći. I tada se događa da osporava Marka Mišića zbog sličnosti u leksici sa Miroslo-

vom Kriležom, da ozbiljno izraza lica piše „o retorici i kontemplaciji“ u pesmama Tase Mladenovića, da totalno negira Milana Bogdanovića a hvati njegovog učenića Petra Džadžića, da totalno satire „pedagoški“ esejistiku Vojslava Đurića a hvati isto takvu u Gilgoriću, da obara u prah „feljtonski izdanak jedne feljtonske tradicije“ u pisanju Tomislava Ladana, a nema ni zrna opravdanja za teoretski napor Svete Lukica, da tuče iz svih oruda po Miljani Mojaševiću povodom knjige O Heiderlinu zbog odsustva „urođenog literarnog senzibiliteta, poetične invencije i analitičke moći“ a da jedva škrt podrzavi takva moći u „intelektualnoj esejistici“ Svezotara Kolveiča!

U sve, na kraju, ostavlja impresiju da Glušćević i ne ostvaruje jedan zaostreni kritički total, ročno tie, ili polazno mesto ideja, osakne ki njegova misao uzimala nranu, prema kome bi njena kretanja mogla ua budu merena u primeni kritičkog suda, ili kao oznaenje vlastite kritičke prirode ili ogrisenje o njeno unutrašnje svesuše, istasit u mnoštvu raznolikih sudova, krećući se od knjige do knjige ne od izbora od izbora, on u svojoj knjizi čas da je prednost peru čas rabosu, na trenutke doseže visove prave, gipke i britke kritičke elevacije, a čas zatim pristaje na mirno monotoni ritam novinskog „otajlavanja“ posla ja znam dobro taj stvarno zehudni novinski kritičarski posao, to uvek ponešto jalovo nastojanje čoveka da upreg ne duh u taljige nedeljnog kulturnog dođatka i da za jednu noć mamuzanja duha iscedi zreloje suđenja, umne pronoljivosti, opažanja i za upotrebu publike suđenih sudova! To je posao koji se plaća nermava, koji se malo čeni, a još manje podstiče, pri čemu svaka kulturno neorganizovana duša i duh ima prava da kritičaru soli pamet kako je to moglo bolje da se uradi... Ali, kad je grade knjige ove vrste, neobalzano je odabrati, probirati između odabranih stvari, oduzeti temeljskim pipoma ono što bi oni prepustili emfenskim i zabavaru.

Osim svega toga što samo osećao kao dug otvorenosti prema ovoj knjizi, naglasio bih još jedno opažanje: Glušćeviću nedostaje živo osećanje jezika. On piše suvu intelektualnu prozu i „ono što sebe saznanje“ u njegovom slučaju lišen je soka i duha životne zamršenosti, skoro da uživa u tome da bude svedeno na izvesne reči-ekstrakte, reči-kosti, na suve intelektualne meandre, koje čine utisak zamorne a nekad i nepotrebone komplikacije stvari. To je zato što Glušćević ne živi jezik, što ne oseća njegove reljefne struje i moći. Što, čini mi se, ne bi priznalo da je jezik ima svoju lucidnost, kao što je ima čovekovo srce i ruka; u njegovom duhovnom oku jezički izraz se pre otkriva kao ogoljeno intelektualno posredovanje, kao mosi-posrednik, ne kao tvorački podsticaj i sredstvo proširenja misaonih polja i energija jezika.

Kritika, međutim, kao što je poznato nije samo sud-posrednik, ne živi samo od onoga što kritičar nalazi u delu kao corpus delicti za svoja uvek ponešto apriorna suđenja; ona je i stvaralačka saradnja sa piscima na umnožavanju duhovnih vrednosti, na proširenju i bogaćenju ljudske duhovne prirode. Šireći misaono polje jezika, živeći reči kao mogućnosti takvog bogaćenja, kritika može da utiče i tvo rački uzorit, impulsivno, u smislu razgaranja i snaženja invencije negirajući i time starijske, katkad i današnje, predstave o tome da je kritika samo „sluškinja“ književnosti i da u njoj „lična jednačina“ čoveka koji je piše može više da škodi književnosti nego njemu samom!

Kritika ispoljena u ovoj knjizi, očigledno, ne ide u red takve, pomnilazne kritike u oblasti jezika i traži u njoj jedrinu i sjaj, poletni ritam i duh polifonije, jezički trepet, kako bi rekla Isidora Sekulić, znači uputiti se na pogrešno zamišljen izvor. Trebalo bi biti samo strpljiv i uporan pa statistički utvrditi mesta i brojke ponavljanih reči u njegovim kritikama da se uvidi kako rojevi svih tih: kontemplacija, kontaminacija, reperkusija, reversibilnosti, introverzija, ekspanzija, inkompakabilnosti, bravuroznosti, ingeni-oznosti, inestuzoznosti, ananahija, perspektiva, retrospektiva, irnektivna preventiva, relativna, efektivna aktiva i pasiva — da svi ti rojevi samo potvrđuju kako u kritičaru „jezičko čulo“ ili ne radi ili kad radi odgovara samo ili pretežno na moderne, intelektualističke „jezičke opstosti“. Pojmovi tako ostaju ukručeni, mehanički stvrdnuti, ne podležu procesu odbijanja i privlačenja; čitalac opaža samo kako se reči roje, ali ne dozivaju; duh refejfa ostaje „uspavan“ i čitava ta umna sila što otiskuje reči na hartiju, sila čiji se napor služi, ostaje bez izrazitih rezultata, jer se misao ne oploduje nijansama jezičkog zbijanja!

Nema nikave sumnje: čistotu jezika ne zamišljam kao Vukov vilajet strogo ograden visokim vrljkama u koji ne treba ući ne sme da ima pristupa ni jedna strana reči Naprotiv, ono što je vitalno u mislima ljudi ostvaruje i vitalnost jezika, te strah ili još gore, panika pred svim što nije zapisano u Vukovom rečniku nije podatak intelektualne vrste. Ali je isto tako van spora da duhovi izrazite rasudne moći samo dobijaju kad sokove vlastite jezičke podloge neosetno sljihu, sjedine sa rečima koje ima samo njihov trenutak u vremenu. Danas sigurno može čovek u sprskoj književnosti da bude sjajan intelektualac, i kad ostavi po strani tzv. beogradski jezik i stil, preporuke Vuka i Beučića o jeziku, ali je veliko pitanje da li može trajati kasnije bez ponornih korena ili bar žilica u jeziku, bez antejiske hrane koju duhu uliva osećanje osobenosti vlastitog jezika, koji nije samo sabirno mesto znanja, kao je pisala Isidora Sekulić, nego i vrsta podsticajne stvaralačke energije! Glušćević je pametan čovek i siguran sam da ove reči neće primiti kao doiranje o potrebi strogih granica između naših i stranih reči, kao poziv na zabunu što nam je svojom kritikom ugrozio čistotu „svetog“ jezika i različenjem u njegovu otvorenost za razlog i rizik otvorenih sudova, ne biti se ni zahvaljav tako dugo na tome što misli i piše.

Moram, na kraju, zbiru ovih opisa ili popisa njegovih kritičkih osobina ispoljenih u ovoj knjizi dodati jedan broj daleko bližnjih, uslova i izvorišta osobenosti te kritike bližih određenja. Glušćević je, ako bih smeo da ponešto upotim njegov slučaj, dete svoje ne epohe, nego nuz-epohe, jednog prelaznog doba u našoj književnosti, koje je, jer je takvo, u mnogome glavni krivac za neodređeni, nejasni profil večeg broja naših današnjih kritičara. Do prvih književno-kritičkih sudova došao je na izmaku borbi koje su u domaćoj kritici vođene između dogmatičara i inventivaca, između „modernista i pejzana“, u vreme dakle kad je većina „velikih“ poslova bila obavljena, kad su „istoreni u zamornim čarkama, časopisi utonuli u mirne kolotečine revljalne prirode, kad se elan pisaca ispoljavao u borenju sa domaćobirokrajijom za stanove, za mesta urednika, za putovanja u inostranstvo, za političku vlast neformalnih grupa, i kad je pre čovek mogao da izgubi sebe u sitnim kompromisima u kojima smo se svi gubili, nego da se pronade i uputi svetlim stazama ka visokom kritičkom znanju i putu u tablogram „ludažinj“ „realističko-modernističkog“ kretanja ideja i interesa nije mogao urezati izrazite polemničke crte. Iz rastao nekako na ivici zbijanja, izbegao je ograničenost i distrikciju frontova, onu neintelektualnu, sebičnu kratkovidnost ljudi od jedne ideje i gesla „ko nije s nama od je protiv nas“, ali zajedno s tim bio je lišen mogućnosti ošedne, energične, kohezivne kritičarske fizionomije. Ono što je u književnom procesu drugima bio suviše, pa zato mana i ograničenje, njemu je nedostajalo kao vrhna: plaćao je, i plaćio, dugove jednog dosta mrtvog, pospanog, ne samo načelnim kompromisima zaraženog doba.

Svi oni koji znaju kako je formiran naš književni život, kako su se dizale i padale reputacije ljudi na traci političkih i kulturnih događaja, kako je ljudima često rasla cena ne prema tome kako su mislili nego kako su se postavljali, kako su unosi politički trubači i mistifikatori tulud ravnim tabanima naš javni život, da u njemu ubiju sve ono što hoće samostalno da misli, kakve su se sve zamke i busije postavljale, koliko je u to sve utrošeno, i u tome istorešeno, umnih ljudi, sa kakvim su mrvavim kapitalom, sacinjenim od jedne sveške stihova i jednog komesarstva u retu, izvesni ljudi držali, kao svemoćne sudije, javna glasila, kako su regrutovani domaći jančari za razne operacije krivom sablom, — svi oni koji to znaju treba, i pravdedo je tako, da ovom kritičaru, kao tolikim drugim koji su smogli snage da jednostavno pišu u to doba, priznaju jačinu i istrajnost, veru u vrednost duhovnog života, misaoni otpor prema navali realia. A to nije malo!